List *Politika* o Bunjevcima 1922. – 1928.

*Vladimir Nimčević**

Sažetak

Politika *je jedan od najdugovječnijih listova u Srbiji. Izlazi od 1904., uz izvjesne prekide (od 14. studenoga do 21. prosinca 1914., od 23. rujna 1915. do 1. prosinca 1919., od 6. travnja 1941. do 28. listopada 1944.) sve do danas. Osnivač i prvi odgovorni urednik lista bio je Vladislav Ribnikar, podrijetlom iz Slovenije. Između dva svjetska rata* Politika *je objavila niz članaka koji se tiču Hrvata Bunjevaca. Oni se razlikuju po tematici (sadržaju) i duljini, ali pokazuju da su Hrvati – Bunjevci predstavljali važan čimbenik ne samo u Subotici i Somboru, nego i u Kraljevini SHS. Ovaj rad donosi neke od karakterističnih vijesti u razdoblju od 1922. do 1928., koje se može nazvati i razdobljem Vidovdanskog ustava, jer su u sjeni tog ustava svi narodi Kraljevine SHS „ostvarivali" svoja prava, bilježili političke uspjehe i poraze.*

Ključne riječi: list Politika, Hrvati Bunjevci, Subotica, Sombor, Vidovdanski ustav, Kraljevina SHS

Ukratko o urednicima Politike *(1904. – 1941.)*

Politika se pojavila prvi put 25. siječnja 1904. Interesantno je da njen osnutak pada u vrijeme poslije Svibanjskog prevrata (1903.), koji je označio kraj dinastije Obrenovića i početak ere Karađorđevića. Njen osnivač i prvi urednik bio je Vladislav Ribnikar (1871. – 1914.), sin Franje Ribnikara (Slovenca) i Milice Srnić iz Kostajnice. Imao je dvojicu braće – Slobodana i Darka. Bio je visoko obrazovan. Studirao je u zemlji (Filozofski fakultet u Beogradu) i inozemstvu (Francuska, Njemačka). Pokrenuo je *Politiku* kao neovisni (nestranački), informativni list. Poginuo je u Prvom svjetskom ratu 14. rujna 1914. u borbama kod Drine. Ista sudbina zadesila je i njegovog mlađeg brata Davorina (Darka) Ribnikara (1878. – 1914.), također suradnika *Politike*, koji je poginuo kod Bele Crkve 13. rujna 1914. Poslije njihove smrti *Politiku* je uređivao njihov brat Slobodan Ribnikar (1873. – 1924.). Nakon smrti Slobodana Ribnikara na čelo lista dolazi njegov sin Vladislav Ribnikar (1900. – 1955.) i zadržava se tu kroz cijelo međuratno razdoblje. Vladislav Sl. Ribnikar

* diplomirani povjesničar

igrao je ključnu ulogu u povijesti antifašizma Jugoslavije/Srbije. U njegovoj kući na Dedinju je 4. srpnja 1941. održana glasovita povijesna sjednica Politbiroa CK KPJ na kojoj je donesena odluka o pokretanju ustanka protiv Nijemaca. Od listopada 1941. do ožujka 1942. bio je zatvoren u logoru Banjica, a svibnja 1943. je napustio Beograd i priključio se Narodnooslobodilačkom pokretu u Bosni. Bio je osnivač Telegrafske agencije Nove Jugoslavije (TANJUG) u Jajcu (studenoga 1943.). Izabran je za člana Predsjedništva AVNOJ-a (zakonodavna vlast) i člana Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (izvršna vlast). Poslije oslobođenja Beograda (20. listopada 1944.). obnovio je *Politiku*. Nakon oslobođenja Jugoslavije bio je ministar prosvjete u Privremenoj vladi DFJ, kao i član više tijela (Prezidija Narodne skupštine FNRJ i Centralnog odbora Narodne fronte Jugoslavije). Nositelj je brojnih odlikovanja.

Politika *o Bunjevcima 1922. – 1928.*

Politika je kao dnevni informativni list pratila najvažnije događaje u Kraljevini SHS/Jugoslavije, posebice u prijestolnici, Beogradu. Međutim, donosila je i kraće vijesti iz provincije. Među gradovima koji su se javljali na stranicama *Politike* su Sombor i Subotica. U oba grada živi značajna populacija bačkih Hrvata – Bunjevaca, koji su u prošlosti predstavljali važan politički faktor.

1922.

U prvim poslijeratnim godinama Bunjevci su bili politički organizirani u Bunjevačko-šokačku stranku, koja je imala najprije četvoricu (1920. – 1923.), a zatim trojicu zastupnika (1923. – 1925.) u Narodnoj skupštini. Među njima izdvaja se naročito Blaško Rajić, župnik u crkvi sv. Roka i važna duhovna i politička figura bačkih Bunjevaca. On je 28. lipnja 1922. bio žrtva nasilja nacionalističke jugoslavenske omladine (Jugoslavenska nacionalna omladina, JUNAO).

Поп Блашко истучен.

Суботица, 28. јуна.

Данас пре подне опазило се да на дому поп Блашко Рајић није истакао заставу. Национална Омладина поводом тога поставила му је ултиматум од 10 минута у коме року је требао да истакне заставу.

По истеку тога рока поп Блашко је истакао једну белу заставу. Зато га је национална омладина заштала да ли то треба да се сматра као провокација и оставила му је рок од 5 минута да истакне државну заставу.

По истеку тога рока поп Блашко није хтео да скине белу заставу нити да је замени државном.

Национална Омладина је тада ушла у

Slika 1. Blaško Rajić pretučen. Politika *od 29. lipnja 1922. godine.*

O prebijanju Blaška Rajića lipnja 1922. *Politika* je pisala u svom dopisu (*Politika*, 29. lipnja 1922.). Dopis se ne odlikuje objektivnošću, jer dopisnik očito drži stranu vandala. Popa Blaška Rajića predstavlja kao provokatora, a ne žrtvu. „Pop Blaško počeo je... da grdi i da ih psuje ružeći državu." Dopisnik ne pokazuje nikakvu empatiju prema prebijenom svećeniku: „Po debelim njegovim plećima počeo je da pada jedan pljusak od udaraca."

Politika donosi koncem studenoga 1922. jedan kratak tekst o uhićenju nekog trgovačkog putnika po imenu Mihajlo Probojčević iz Sombora, „koji je sastavljajući lažno račune, proneverio svojoj firmi preko 80.000 dinara" (*Politika*, 22. studenoga 1922.). Probojčević je bu-

njevačko prezime, karakteristično za Čonoplju i Sombor. Koncem prosinca 1922. *Politika* donosi oglas dr. Olge Palić, očne liječnice, supruge Emila Palića, gospodarstvenika iz Novog Sada (*Politika*, 14. prosinca 1922.).

1923.

Početak 1923. obilježen je predizbornim događajima. *Politika* izvještava o prilikama u Subotici. Predstavnici Bunjevačko-šokačke stranke pregovarali su s vladajućom Narodnom radikalnom strankom o mogućnosti zajedničkog izlaska na izbore. Međutim, pregovori su se prekinuli, jer Bunjevci nisu bili zadovoljni naimenovanjem Andrije Pletikosića za velikog župana Subotice. Pletikosić je ponudio ministru unutarnjih djela svoju ostavku (*Politika*, 3. siječnja 1923.). Bunjevci također nisu mogli pristati na zahtjev radikala da znatno izmijene program svoje stranke, koji je bio prilično autonomističkog karaktera (*Politika*, 4. siječnja 1923.). Predsjednik Slovenske ljudske stranke Anton Korošec je 3. siječnja 1923. bio u Subotici i pregovarao s vođama BŠ stranke (*Politika*, 5. siječnja 1923.).

Radikalni klub u Subotici priredio je 14. siječnja 1923. ministru Velji Vukićeviću svečani banket. Ministra su pozdravili Antun Vidaković u ime Bunjevaca (radikala), Milorad Nedeljković (profesor Pravnog fakulteta u Subotici) i Andrija Pletikosić (veliki župan) (*Politika*, 16. siječnja 1923.). Na banketu ministra Vukićevića, kako piše *Politika*, prisustvovao je „preko svakog očekivanja veliki broj članova bunjevačko-šokačke stranke, i ako su taj banket priredili radikali". *Politika* dodaje, štoviše, da su „mnogi članovi bunjevačko-šokačke stranke zahtevali od glavnog odbora stranke, da usmeri svoje zahteve prema radikalima i da s njima stupu u kooperaciju". *Politika*, međutim, dovodi te vijesti u pitanje i pretpostavlja mogućnost „da je na tom banketu sudjelovao veliki broj Bunjevaca činovnika samo zato, što su naročito pozvati da prisustvuju na tom banketu". Radikali su demantirali „da je iko činio kakvu presiju na Bunjevce, da dođu na njihov partijski banket" (*Politika*, 18. siječnja 1923.).

Pregovori između radikala i BŠ stranke nisu urodili plodom. Štoviše, radikali su se podijelili na pristaše Nikole Pašića i Stojana Protića. To je utjecalo i na stav predstavnika BŠ stranke. *Politika* otuda piše: „Usled ovog nesporazuma u radikalnim redovima, izgleda da se pregovori između radikala i bunjevačko-šokačke stranke neće ni nastaviti pošto Bunjevci i Šokci ne nalaze dovoljno garancije u obećanjima radikala, koji ni sami nisu složni." (*Politika*, 25. siječnja 1923.). Koncem siječnja *Politika* javlja da „jedan deo Bunjevaca" i jedan dio subotičkih demokrata želi da nositelj demokratske liste u Subotici bude Edo Lukinić (*Politika*, 28. siječnja 1923.).

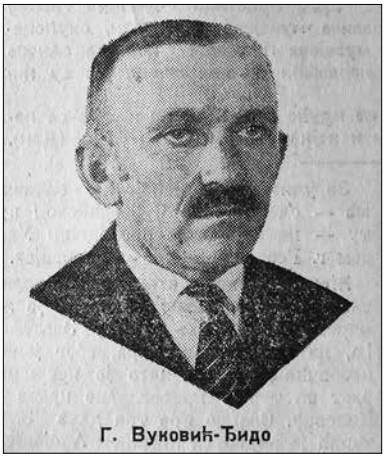
Početkom veljače 1923. *Politika* piše da je u Subotici održana konferencija radikalne stranke, na kojoj je odlučeno da subotički radikali izađu samostalno na izbore. Na listi radikalne stranke za subotički izborni okrug, koji je osim Subotice obuhvaćao više mjesta, našli su se Marko Jurić (za Suboticu) i Bela Strilić (za Staru Kanjižu). Jurića *Politika* predstavlja kao Bunjevca, a Strilića kao Mađara, iako je i Strilić podrijetlom Bunjevac. Tih dana *Politika* piše i o rascjepu u redovima BŠ stranke. Do rascjepa je došlo „povodom kandidacije za buduće izbore". Jedan dio BŠ stranke je htio izborni sporazum s protićevcima. Drugi pak dio stranke (klerikalci) „ni po koju

cenu neće da sklapa ugovore sa srpskim strankama iz čisto verskih obzira" (*Politika*, 8. veljače 1923.). Na koncu je BŠ stranka i sastavila izbornu listu u koju su ušli Franjo Sudarević, Miško Prćić, Stipan Vojnić Tunić, Josip Vuković i drugi prvaci (*Politika*, 14. veljače 1923.). Politika piše da je BŠ stranka predala svoju kandidatsku listu Okružnom sudu u Subotici, koji ju je primio i potvrdio (*Politika*, 18. veljače 1923.). U Somboru pak Bunjevačko-šokačka stranka tih dana još nije predala svoju listu (*Politika*, 18. veljače 1923.). Koncem veljače Ljudevit Budanović, administrator bačke katoličke biskupije imenovao je Blaška Rajića za generalnog vikara u Vojvodini. Štoviše, *Politika* donosi jednu nekarakterističnu opasku o Rajiću i Budanoviću: „U redovima bunjevačke mase koju su do sada njih dvojica zaludivali svojom nepomirljivošću prema Beogradu, izbija strašno ogorčenje jer se počinje verovati da su oni vodili ogorčenu kampanju samo zato da bi došli do visokih položaja koji će im najzad dati" (*Politika*, 20. veljače 1923.). Somborski Bunjevci su na koncu predali sudu svoju listu. Nositelj liste je bio Ivan Evetović, a osim njega su se našli Pavle Palić, trgovac, za apatinski kotar, za kotareve Batina i Darda Antun Bošnjak, posjednik iz Sombora, za somborski kotar Pavle Knezi, posjednik iz Lemeša, za grad Sombor Toma Rajić, odvjetnik iz Sombora. *Politika* tih dana prenosi izjavu Franje Sudarevića, jednog od vođe BŠ stranke, koji je izjavio da „računa prilikom izbora na izdašnu pomoć od strane Mađara, već i zbog toga što su Bunjevci već dugo u zajednici sa Mađarima i jer se velikim delom program bunjevačke stranke slaže sa programom mađarske stranke i među njima nema većih razlika" (*Politika*, 23. veljače 1923.).

Početkom ožujka 1923. *Politika* donosi kratku vijest o zboru, kojeg je BŠ stranka održala u Bajmaku. Govornici su govorili o stranačkom programu na srpskom, njemačkom i mađarskom jeziku (*Politika*, 1. ožujka 1923.). Također, BŠ stranka održala je javni zbor u Tavankutu. Govorio je Blaško Rajić. Prisustvovao je veliki broj članova demokratske stranke, „koji su često protestovali protiv separatističke bunjevačke-stranke i njenih vođa". BŠ stranka održala je zborove i u Molu i u Staroj Kanjiži (*Politika*, 6. ožujka 1923.). *Politika* tih dana piše o jednom zboru (8. ožujka), kojeg je održala Demokratska stranka. Taj zbor su radikalski omladinci pokušali sabotirati. „Međutim", piše *Politika*, „dogodio se jedan koliko ozbiljan toliko i smešan prizor. Bunjevačke žene i devojke koje su takođe došle na zbor, napale su radikalne omladince papučama, svalili ih na zemlju i tukli papučama, i to tako da su nekolicina dobila teže povrede" (*Politika*, 9. ožujka 1923.). *Politika* piše da je Antal Kraft, predsjednik njemačke stranke u Somboru tužio kandidata BŠ stranke Pavla Palića. Naime, Palić je prilikom jednog govora u Apatinu izjavio da je Kraft plaćenik radikalne stranke (*Politika*, 9. ožujka 1923.). BŠ stranka izdala je izborni proglas na mađarskom jeziku, koji ukratko predstavlja stranački program. Proglas se završava: „Bez autonomije nema života, jer ćemo inače ostati večiti prosjaci" (*Politika*, 11. ožujka 1923.). *Politika* opet izvještava o rascjepu u redovima BŠ stranke: „Jedni su zato da stranka bude i dalje klerikalna dok drugi nalaze da Bunjevci treba da budu liberali bez ikakvih verskih oznaka" (*Politika*, 24. ožujka 1923.). BŠ stranka je demantirala da se između vođa Mađara i Bunjevaca „radi na nekom stvaranju autonomističke stranke u Vojvodini". Umjesto toga, BŠ stranka se nadala „da će Koroščeva grupa ući

u vladu, i da će tada preko nje srediti neka svoja nerešena pitanja“ (*Politika*, 25. travnja 1923.).

Početkom svibnja 1923. *Politika* javlja da „rascep u bunjevačko-šokačkoj stranci dobiva sve konkretnije oblike“. S jedne strane, nalazili su se konzervativci na čelu s narodnim zastupnikom Blaškom Rajićem, a s druge strane „svjetovnjaci“, „koji se kupe oko dra Stipe Vojnića Tunića“. *Politika*, štoviše, dodaje da je Vojnić istupio „iz klerikalno-katoličkog kruga“ (*Politika*, 5. svibnja 1923.). Sredinom svibnja 1923. *Politika* kratko javlja da će se 3. lipnja 1923. održati u Osijeku veliki zbor Hrvatske republikanske seljačke stranke, na kojem će prisustvovati i predstavnici BŠ stranke (*Politika*, 15. svibnja 1923.). Početkom lipnja 1923. *Politika* javlja da je prvostupanjski sud u Subotici donio presudu optuženima u tzv. aferi sa svilom. Glavni krivac, trgovački pomoćnik Đeno Vidaković osuđen je na dvije godine robije (*Politika*, 11. lipnja 1923.).

Slika 2. Josip Vuković Đido

Početkom srpnja 1923. *Politika* piše da je 6. – 7. srpnja u Zagrebu boravilo „bunjevačko pevačko društvo *Neven*“. Politika naglašava da su članovi HRSS-a i njihove pristaše ovu priliku upotrijebili „za velikohrvatsku manifestaciju“ (*Politika*, 7. srpnja 1923.). Stjepan Radić je održao „vatreni govor“ u svom stanu, u Prpićevoj palači u Zagrebu. Klicalo se republici. Osim Radića, u ime *Nevena*, govorio je Joso Vuković Đido, „koji je osudio batinanje Bunjevaca i izjavio da su Bunjevci zbog toga postali sve veći Hrvati“ (*Politika*, 8. srpnja 1923.). Po pisanju *Politike*, „Radićevi i frankovački listovi“ pozdravili su goste iz Subotice i predstavili ih „kao bunjevačke Hrvate, koji su došli u prestonicu iz jednog od najvećih i najbogatijih gradova hrvatske domovine“. Isti listovi su pisali da je „pre kratkog vremena... bilo teško uveriti Bunjevce da su oni čisti Hrvati“. Međutim, kako isti navode, dolazak *Nevena* u Zagreb „dokaz je da su se Bunjevci zaljubili u ime Hrvata“. Hrvatski listovi, po pisanju *Politike*, tvrde: „I oni se danas svi zovu bunjevački Hrvati“ (*Politika*, 8. srpnja 1923.). Međutim, koncem kolovoza 1923. *Politika* piše da se „povodom glasova o eventualnoj koaliciji između radikala i klerikalaca (tj. Slovenska ludska stranka, Anton Korošec – primj. V. N.), u redovima Bunjevaca javila želja da se sklopi sporazum s radikalima“ i da Bunjevci „ne odobravaju Radićev put i njegovu akciju u inostranstvu“ (*Politika*, 30. kolovoza 1923.).

Početkom listopada 1923. *Politika* piše o obiteljskoj drami u Beogradu, čiji su akteri Stevan Ćilić, Bunjevac iz Baje i izvjesna Ruskinja Kanja Kušmir. Naime, po pisanju *Politike*, Ćilić je „za vreme rata, kao austro-ugarski vojnik, zarobljen od Rusa, i u ropstvu u Rusiji upoznao se u Odesi sa nekom Kanjom Kušmir i uzeo je za ženu, ma da je ona imala tada tek šesnaest godina“ (*Politika*, 4. listopada 1923.; *Politika*, 6. listopada 1923.).

Буњевачко-руско-чешки роман.

— Почетак у Русији, наставак у Мађарској, завршетак у Београду. —

Данас се у Београду одиграо један догађај са чудном игром случаја, за који би се, иначе, могло мислити да се налази само у књигама.

Стеван Билић, Буњевац из Баје, био је за време рата, као аустро-угарски војник, заробљен од Руса, и у ропству у Русији упознао се у Одеси са неком Каљом. Кумир и узео је за жену, мада је она имала тада тек шеснаест година.

Пре годину и по дана, вратио се он у Бају с њом и њиним женским дететом од три месеца. И како својим моларским заратом није могао да довољно зарађује, пође он у Београд, а у Бају остави своју седамнаестогодишњу жену са дететом. Али мада је у Београду зарађивао по сто педесет динара дневно, својој жени није ништа слао.

Годину и по дана злопатила се сирота жена с дететом и морала тешким трудом да налази хлеб за дете и себе.

Slika 3. Bunjevačko-rusko-češki roman. Politika *od 4. listopada 1923. godine.*

1925.

Tijekom 1924. *Politika* nije donosila članke o Bunjevcima. Međutim, uoči izbora 1925. Bunjevci opet postaju tema ovog lista. Naime, početkom siječnja 1925. *Politika* piše da je u somborskom izbornom okrugu došlo do „izborne kooperacije između bunjevačko-šokačke stranke i demokratske stranke". Za nositelja liste izabran je Ljuba Davidović. Na listu je ušao Josip Veselovski (Bunjevac), bivši gradonačelnik grada Sombora (*Politika*, 12. siječnja 1925.). I u Subotici je lista demokratske stranke uključivala neke Bunjevce. Ovi Bunjevci doduše nisu bili članovi BŠ stranke, ali su uživali veliki ugled u gradu. Na listi je bio Luka Plesković (za prvi i drugi subotički kotar), odvjetnik, koji je 1918. bio povjerenik mađarske vlade u Subotici, a njegov zamjenik je bio Grga Letić, trgovac (*Politika*, 13. siječnja 1925.). U isto vrijeme, *Politika* javlja da je Okružni sud u Subotici poništio 14. siječnja listu HRSS „na osnovu čl. 18 zakona o zaštiti države" (*Politika*, 16. siječnja 1925.). *Politika*, za razliku od subotičkih listova, nije ulazila u detalje o ovom slučaju. *Politika* početkom veljače ukratko javlja o rezultatima izbora u Subotici i Somboru. Sve stranke koje su uključivale Bunjevce, osim demokratske i radikalne, nisu prešle cenzus. Vojvođanska pučka stranka je dobila u Subotici 806 glasova, BŠ stranka 1854 glasova. Frakcija HRSS-a, na čijem čelu je bio Vojislav Stanković, dobila je 380 glasova. Demokrate su dobile 6527 glasova. Radikali (Nacionalni blok) su dobili čak 15 517 glasova. Glasovalo je 33 036 birača (*Politika*, 10. veljače 1925.). Od Bunjevaca – Hrvata su izabrani Marko Jurić, Ivo Milić i Bela Strilić (svi radikali) (*Politika*, 11. veljače 1925.). Koncem veljače 1925. *Politika* kratko izvještava o slučaju subotičkih radićevaca, koji su uhićeni početkom siječnja na osnovi zakona o zaštiti države. Prvooptuženi je bio Ivan Tolj, student prava, „koji je optužen na osnovi čl. 17 toga zakona (tj. zakona o zaštiti države – primj. V. N.), zbog tajne i nedozvoljene organizacije (*Politika*, 26. veljače 1925.). Koncem ožujka 1925. *Politika* piše da je demokratski zastupnik u Narodnoj skupštini Luka Plesković „prema pisanju subotičkih listova izjavio da će istupati samostalno". Plesković je, naime, u Narodnoj skupštini održao govor o manjinama, kojeg njegove stranačke kolege, čini se, nisu sa zadovoljstvom prihvatili. Prema glasinama, koje je zabilježila *Politika*,

Mađarska zemaljska stranka je nudila Pleskoviću „jednu zajedničku organizaciju pristalica dr. Pleskovića i mađarske stranke“ (*Politika*, 21. ožujka 1925.).

Koncem ožujka 1925. *Politika* donosi veliki članak o otkrivanju spomenika vojnicima („borcima“) poginulim za oslobođenje i ujedinjenje 1912. – 1918. Natpis na čelnoj strani postolja glasio je: „Junacima palim za oslobođenje i ujedinjenje 1912. do 1918“, a na začelnoj strani: „Spomenik ovaj podižu blagodarni Srbi Bunjevci“. Na trećoj strani je stih Petra Petrovića Njegoša („Pokoljenje za pjesmu stvoreno, više će te pjevat kroz vjekove“). Spomenik je otkriven 31. svibnja na trgu baruna Trenka u Subotici. I dan danas se na tom mjestu nalazi spomenik, preko puta Tehničke škole „Ivan Sarić“. *Politika* javlja da je katoličko svećenstvo s Blaškom Rajićem otkazalo sudjelovanje u ovoj svečanosti, a isto tako i krug oko *Nevena* (glasilo BŠ stranke). *Politika* smatra da je to jedna „tamna mrlja“ (*Politika*, 31. svibnja 1925.).

Početkom kolovoza 1925. *Politika* piše da su se Bunjevci „definitivno mimoišli sa HSS“, iako su „jedno vreme simpatično gledali na akciju g. St. Radića“. List dodaje da Bunjevci spremaju „jedan veliki proglas koji će se objaviti ovih dana i u kome se oštro napadaju radićevci i njihov sporazum sa radikalima“. List doduše ne precizira o kojim Bunjevcima je riječ, ali se iz konteksta može vidjeti da su u pitanju članovi Vojvođanske pučke stranke, koja je bila klerikalna stranka predvođena svećenicima (*Politika*, 9. kolovoza 1925.). Sredinom kolovoza *Politika* prenosi pisanje subotičkog lista *Bácsmegyei Napló*, koji donosi izjavu šefa BŠ stranke Mirka Ivkovića Ivandekića (bivšeg velikog župana Subotice). Ivandekić je izjavio da nisu točne vijesti da se BŠ stranka izjasnila protiv Stjepana Radića. Dodaje da je to učinila VPS na čelu s Blaškom Rajićem. BŠ stranka, naprotiv, „želi da potpomaže novu vladu i sad želi da uspostavi kontakt sa vladinim strankama“ (*Politika*, 12. kolovoza 1925.).

Koncem kolovoza 1925. *Politika* donosi članak o Subotici iz pera povjesničara Dušana J. Popovića, koji između ostalog piše da se bunjevačka džentrija (Vojnići, Rudići, Latinovići, Šomšići), kao i inteligencija, „nije rado sećala svoga porekla“. On dodaje da je „postati Mađar značilo postati nešto bolje, nešto više ili da se drukčije izrazimo, značilo je postati pravi, potpuni čovek“ (*Politika*, 22. kolovoza 1925.).

Početkom listopada 1925. *Politika* donosi članak o Matiji Rakošiju, koji je bio vođa komunističke zavjere u Mađarskoj. Autor ovog članka, neki Kopunović, intervjuirao je oca Matije Rakošija, koji je živio u Tolstojevoj ulici u Subotici.

1926.

Koncem siječnja 1926. *Politika* piše o mišljenju srbijanskih demokrata o akciji Stjepana Radića u Vojvodini: „On zna da je istorija Bunjevaca starija od Hrvatske seljačke stranke, i da su Bunjevci imali stotine godina vremena da se izjasne kao Hrvati, da su to hteli“ (*Politika*, 19. siječnja 1926.). Sredinom veljače 1925. *Politika* citira zagrebački *Jutarnji list*, koji je objavio dva dopisa o uspjehu Radićeve akcije među Bunjevcima i muslimanima. Prvi dopis (J. Matošić) glasio je: „Melem iz Zagreba za bolove Vojvodine. Odjek Radićevih govora“ (*Politika*, 16. veljače 1926.).

Koncem travnja 1926. *Politika* kratko izvještava o smrti Staniše Neorčića, veleposjednika iz Subotice i pjesnika, koji je izvršio u svom stanu samoubojstvo vješa-

Slika 4. Béla Mattyasovszky. Izvor: IASu-F-180-III-454.

njem. Prema pisanju *Politike*, njegova obitelj tvrdi da je samoubojstvo po svoj prilici izvršio zato što je patio od neizlječive bolesti (*Politika*, 27. travnja 1926.).

Početkom lipnja 1926. *Politika* izvještava o sukobu dobrovoljaca i pristaša Hrvatske seljačke stranke u Žedniku. Naime, 30 svibnja 1926. radićevci su održali zbor u Žedniku, na kome je prisustvovalo nekoliko stotina ljudi. Prema pisanju *Politike*, „dobrovoljci su štapovima i kamenjem napali učesnike zbora". Policija je, međutim, intervenirala i uklonila dobrovoljce (*Politika*, 1. lipnja 1926.). Koncem lipnja 1926. *Politika* piše da su radićevci dogovorili veliki zbor u Bajmaku. Kao govornici su najavljeni Pavle Radić i Ivan Tisaj (*Politika*, 27. lipnja 1926.). Dobrovoljci s bajmačke Rate su pokušali rasturiti zbor (27. lipnja). Mađari sudionici zbora su pružali otpor, pa je došlo do tuče. *Politika* u vidovdanskom broju (28. lipnja) piše o događaju pod naslovom „Krvavi zbor g. dr. Najdorfera". *Politika* piše: „Dok policija tvrdi da je tuču izazvao jedan Mađar, radićevci uveravaju da je prvi jedan dobrovoljac udario štapom u čelo Josipa Biroa iz Moravice." *Politika* je zabilježila da je ranjenike previjao u dvorištu kavane glasoviti liječnik Béla Mattyasovszky, koji je iza sebe ostavio dragocjenu kolekciju ratnih fotografija (1914. – 1918.) (*Politika*, 28. lipnja 1928.).

Sredinom srpnja 1926. *Politika* je kratko izvijestila o samoubojstvu subotičkog dimnjačara, koji se bacio pod putnički vlak. Njegovo ime je bilo Grga Sarić (*Politika*, 14. srpnja 1926.).

Koncem rujna 1926. *Politika* je pisala o proslavi desetogodišnjice osvojenja Kajmakčalana u Subotici. U *Bunjevačkim novinama* je tom prigodom objavljen članak „o proslavi osmogodišnjice kajmakčalanske bitke". *Politika* komentira: „Nije možda baš toliko neobično, što naši Bunjevci ne znaju koliko je godina proteklo od bitke koja je i njima donela slobodu, kad je jedan učitelj u Vojvodini, govoreći 15 septembra učenicima o značaju kajmakčalanske bitke, smatrao za potrebno da naglasi da je tom bitkom do nogu potučena turska vojska." (*Politika*, 21. rujna 1926.).

Početkom prosinca 1926. *Politika* piše da je postavljen novi veliki župan Subotice Karlo Stipić, koji je prijepodne 6. prosinca primio novinare i dao im program

Буњевке нашој Краљици

— Свечаност Буњеваца у Суботици. —

СУБОТИЦА, 1. јануара. — (Изв. „Правда"). — Данас је на свечан начин у Суботици отворена *Буњевачка Просветна Матица* и освећен њен дом.

Свечаност је изведена у матичином До-

...ште и Сватови. После још неколико песама настала је игранка до зоре. Овим свечаностима присуствовали су, поред огромног броја грађана, велики жупан, градоначелник, цео официрски кор и сва хумана удружења. Интересантно је, да су Буњевке спремиле један диван буњевачки костим, који ће нарочита депутација предати ових дана нашој Краљици.

Лужички Срби

Лужички Срби су остатак, полапских Словена, који су некад заузимали Балтичко Приморје међу доњим Лабом и Вислом и међу Средњом Лабом и Одром. Јаче политичке целине нису имали и зато их је туђин могао да покоришћује и цепа. Опкољени и притиснути туђином они су почели да занемарују и заборављају своје националне обичаје, језик и народност.

У 16 веку су имали још црквену књижевност на народном језику и нови завет преведен од Јакубца.

Но буђење народне свести долази тек крајем 18 и почетком 19. в. када је свештеник Љубоноки написао граматику и речник горњо лужичког језика.

Богослав Зимар допринео је још више буђењу националне свести и развоју књижевности. Он је први основао друштво

Slika 5. Bunjevke našoj kraljici. Svečanost Bunjevaca u Subotici. (Otvorenje Bunjevačke prosvetne matice). 2. siječnja, 1927. godine.

svog budućeg rada. Rekao je da će „kao eksponent vlade raditi u duhu vladine politike" (*Politika*, 7. prosinca 1926.). Koncem prosinca 1926. *Politika* donosi kratku vijest pod naslovom „Krvava tuča posle pijanke", koja se dogodila 22. prosinca u Ulici Save Tekelije. Jedan od sudionika tuče je bio Antun Vujković (*Politika*, 24. prosinca 1926.). Također, koncem mjeseca *Politika* piše da će u Subotici, „najlepšem i najvećem gradu cele Vojvodine, kulturnom i duhovnom središtu svih Bunjevaca, na katoličku Novu godinu" biti svečano otvorena Bunjevačka Prosvetna Matica. List spominje Miju Mandića (greškom kao Iliju Mandića), kao pisca popularnih knjiga za narod i Maru Đorđević Malagurski, suprugu gradonačelnika Dragoslava Đorđevića. Po pisanju lista, Matičin prosvjetni odsjek izdavat će „s vremena na vreme, za narod poučne knjige i priređivače predavanja za narod". Za svečano otvaranje doma spomenuta Mara Đorđević Malagurski je napisala kazališni komad iz bunjevačkog narodnog života. List dodaje da „svaki dan, do kasno u noć" oko 50 Bunjevaca omladinaca „održavaju probe i spremaju se za svečanost" (*Politika*, 29. prosinca 1926.).

1927.

Početkom siječnja 1927. *Politika* donosi članak „Otvaranje novog pozorišta u Subotici". U članku se govori o dolasku članova beogradske opere u Suboticu. Članove opere je sačekao na kolovozu podgradonačelnik Subotice Matija Evetović. U čast gostiju, u prostorijama Bunjevačke prosvjetne matice priređena je čajanka. Izveden je također komad iz bunjevačkog života „Slike iz bunjevačkog narodnog života" (*Politika*, 11. siječnja 1927.).

Koncem siječnja 1927. *Politika* izvještava da je predsjednik radićevske organizacije u Subotici Mirko Ivandekić poslao 20. siječnja telegram Vladi Kraljevine SHS, u kojem prosvjeduje „protiv terora koji sprovode pred oblasne izbore vlasti u mestima gde HSS ima najveći broj pristalica" (*Politika*, 22. siječnja 1927.).

Početkom veljače 1927. *Politika* piše o nesretnom slučaju u Bajmaku. Naime, 1. veljače su nađeni mrtvi u Bajmaku u svom stanu Jeno Vujević, trgovac iz Bajmaka i njegov dvadesetogodišnji sin. Općinski liječnik je izjavio da su obojica ugušeni plinom (*Politika*, 2. veljače 1927.). U isto vrijeme, list donosi pismo jednog čitatelja, koji je kritizirao program Bunjevačke prosvjetne matice. Kritičar piše da je Matica „razočarala i sve čestite Bunjevce i sve Srbe". Naime, kako objašnjava, „pokazalo se da pod tom firmom naši severni susedi pokušavaju da nastave mađarizovanje našeg elementa". Kao primjer, navodi zabavu na dan Sv. Save (27. siječnja). Naime, velikim plavim plakatima objavljeno je da će se toga dana treći put igrati na mađarskom jeziku Bernštajnov *pozorišni* komad „A tolvaj" (Lopov) (*Politika*, 2. veljače 1927.). Također, početkom veljače 1927. *Politika* kratko javlja da se bivši ministar trgovine Ivan Krajač odlučio preseliti iz Jastrebarskog u Sombor i da tamo želi otvoriti odvjetnički ured. Kako list objašnjava, „na ovaj korak nagnalo ga je iskustvo koje je stekao prilikom posete u Somboru gde se uverio da tamošnji Hrvati žive bez vođstva i bez ikakve zaštite, te je odlučio da ceo svoj život posveti pomaganju Hrvata u Vojvodini" (*Politika*, 7. veljače 1927.).

Godina 1927. je prošla u znaku parlamentarnih i *oblasnih* izbora. Početkom veljače 1927. *Politika* piše da su radikali u Subotici održali svoju okružnu konferenciju. Prisustvovao je, među ostalima, i Marko Jurić, narodni zastupnik. Predsjedavajući konferencije Jovan Radonić (sveučilišni profesor) govorio je o političkoj situaciji. Delegati iz okolnih mjesta su referirali o tome „kako su radikali, Srbi i Bunjevci, primili pakt sa mađarskom strankom za oblasne izbore" (*Politika*, 8. veljače 1927.). Tih dana, Mirko Ivković Ivandekić, predsjednik radićevske organizacije u Subotici, po pisanju *Politike*, podnio je beogradskom upravnom sudu peticiju od deset stranica, „u kojoj se traži poništenje oblasnih izbora u Subotici". Iznesene su „sve zloupotrebe koje su vršene prilikom oblasnih izbora". Veliki broj predsjednika biračkih mjesta nije imao dovoljnu kvalifikaciju za takav položaj, a osim toga su „svojim ljudima, radikalima, prilikom glasanja davali 2 i 3 kuglice za glasanje". Radićevci su također podnijeli subotičkom državnom tužitelju optužbu u kojoj je nabrojano 13 krivica zbog velikih zloupotreba prilikom izbora (*Politika*, 11. veljače 1927.).

Koncem veljače 1927. *Politika* kratko piše o uhićenju jednog falsifikatora iz Čonoplje, koji se zvao Antun Palić. Za vrijeme *oblasnih* izbora početkom 1927. Palić je bio „poznat kao agitator radićeve stranke". Nije imao stalnog zanimanja. Palić je, naime, falsificirao svjedodžbu o završenih četiri razreda gimnazije. Po naređenju državnog tužitelja iz Subotice, proveden je u Suboticu i uhićen (*Politika*, 19. veljače 1927.). Također, koncem mjeseca *Politika* prenosi govor Marka Jurića, radikalskog zastupnika u Narodnoj skupštini. Jurić je, po pisanju *Politike*, dokazao da „HSS i hrvatski separatisti pokušavaju da nasilno pohrvate Bunjevce i Šokce" (*Politika*, 27. veljače 1927.).

Početkom ožujka 1927. *Politika* piše o jednom slučaju u subotičkom okružnom sudu. Naime, Tonka Kubičkov iz Subotice ubila je prakljačom svoga muža Stevana, koji je, po pisanju lista, „bio notorna pijanica i veliki ženskaroš". Stevan je došao, naime, doma pijan i počeo tući svoju najmlađu kćerku Magdu. To je bio uzrok ubojstva. Oko 15 saslušanih svjedoka su svjedočili u korist optužene. Tonka je osuđena na pola godine robije (*Politika*, 9. ožujka 1927.). Koncem ožujka 1927. *Politika* piše o samoubojstvu jednog vojnika đačke čete u Valjevu (24. ožujka). U pitanju je Kajica Mamužić, student prava, rodom iz Subotice, Bunjevac. Ostavio je iza sebe poruku, na kojoj je pisalo: „Izvršio sam samoubistvo s potpunom hladnoćom. Roditelji, oprostite." Na drugoj stranici je pisalo: „Drugovi, ja sam grešio. Protiv mene postoje dokumenti zbog kojih ću otići pod vojni sud." (*Politika*, 25. ožujka 1927.). Također, tih dana je *Politika* objavila članak pod naslovom „Neobjašnjiva smrt jednog subotičkog trgovca". U pitanju je Albe Kopunović, ugledni subotički trgovac, čije tijelo je pronađeno u blizini Aleksandrova na željezničkoj pruzi (*Politika*, 27. ožujka 1927.).

Koncem travnja 1927. *Politika* piše da je Svetozar Pribićević održao „svoju veliku agitacionu turneju po subotičkom izbornom okrugu". Održao je manji zbor „u bunjevačkom selu Mergešu (Ljutovo) na kome je bio i veći broj radićevaca". Održao je i zborove u Žedniku i Čantaviru (*Politika*, 28. travnja 1927.). Tih dana je *Politika* također pisala o manifestacijama povodom smjenjivanja nepopularnog subotičkog gradonačelnika Dragoslava Đorđevića (28. travnja). Kada se, naime, saznalo da je u Suboticu stigao telegram ministra unutarnjih djela Velje Vukićevića kojim je suspendiran Dragoslav Đorđević, krenule su spontane manifestacije. Po pisanju lista, konstituiran je međustranački prireditački odbor koji je uputio ministru Vukićeviću telegram. U ovaj odbor su ušli, od Bunjevaca radikala Marko Jurić, Ivo Milić, od radićevaca Mirko Ivković-Ivandekić, Mihovil Katanec, od pučkaša (klerikalaca) Blaško Rajić i Miško Prćić, a od demokrata Kopunović (*Politika*, 29. travnja 1927.). Ovaj odbor je 28. travnja priredio „nezapamćenu manifestaciju sa baljadom". Na jednom transparentu je pisalo: „Živeli pošteni Srbi, Bunjevci i Hrvati" (*Politika*, 30. travnja 1927.). Međutim, Stjepan Doljanin, tajnik HSS-a u Subotici je pisao *Politici* da „Hrvatska seljačka stranka u Subotici nije učestvovala u manifestaciji prilikom smenjivanja gradonačelnika g. Dragoslava Đorđevića" (*Politika*, 4. svibnja 1927.). Gradonačelnik je pokušao rastjerati manifestante. Poslije njegovog govora, „požarna četa počela je da šprica vodu na manifestante" (*Politika*, 4. svibnja 1927.).

Početkom lipnja 1927. *Politika* javlja da je u Somboru došlo do nesuglasica u redovima Hrvatske seljačke stranke zbog kandidacija za Narodnu skupštinu. Predsjednik mjesne organizacije Radićeve stranke u Somboru Josip Palić održao je jednu konferenciju nezadovoljnika radićevaca u Somboru. Na konferenciji je odlučeno da se prekinu odnosi s vodstvom u Zagrebu i da se osnuje nova stranka koja će se zvati Vojvođanska seljačka stranka (*Politika*, 2. lipnja 1927.). Tih dana *Politika* je dala publicitet novoj stranci, koja se izdvojila iz Hrvatske seljačke stranke. Objavila je njen proglas, gdje je između ostalog pisalo: „Vojvođanska seljačka stranka se stvara i organizuje zato da u njoj svaki vojvođanski ratar bio on Srbin, Bunjevac, Šokac, Slovak, Mađar, Nemac, Rumun, nađe pomoći i zaštite u odbrani zakonitosti reda i napretka. Vojvodina Vojvođanima, Vojvođani za Vojvodinu.“ (*Politika*, 3. lipnja 1927.).

Početkom lipnja 1927. *Politika* donosi kratku vijesti o smrti bivšeg subotičkog gradonačelnika Albe Malagurskog (*Politika*, 11. lipnja 1927.). Sredinom lipnja 1927. *Politika* donosi članak o jednoj misterioznoj smrti u Subotici. Naime, Karlo Tumbas, posjednik, pronašao je u hodniku tijelo svoje žene. Članak nosi naslov „Zločin ili nesrećni slučaj?“ (*Politika*, 16. lipnja 1927.). Tih dana *Politika* piše da je u knjižari Mamuzića (treba Mamužića) izbio 15. lipnja požar. Otprilike u to vrijeme dogodilo se samoubojstvo u Tavankutu. Supruga Matije Paršića (vjerojatno treba Prćića) je „otišla u magacin, polila odelo petroleumom i zapalila“. Prenesena je u Suboticu u bolnicu, ali je umrla (*Politika*, 18. lipnja 1927.).

Politika koncem lipnja 1927. piše da je u Subotici održana konferencija okružne organizacije Hrvatske seljačke stranke, na kojoj je prisustvovao iz Zagreba i Đuro Rajković, narodni zastupnik. Delegati konferencije su se osobno i pismenim putem izjasnili protiv disidenata i osudili njihov rad (*Politika*, 18. lipnja 1927.).

Koncem lipnja 1927. *Politika* piše da je 19. lipnja u Bikovu tragično preminuo Šimo Šarčević, momak, koji je sudjelovao na jednoj zabavi. Htio je djevojkama pokazati da je vješt u revolveru, ali je slučajno ispalio metak i pogodio sebe. Ostao je na mjestu mrtav (*Politika*, 30. lipnja 1927.).

Stranačke podjele su zadesile i Radikalnu stranku pred parlamentarne izbore 1927. Početkom srpnja 1927. na okružnoj konferenciji radikalne stranke, po pisanju *Politike*, „došlo je do otvorenog i konačnog cepanja stranke u Subotici u celom okrugu“. Uzrok podjele je naravno bila kandidacijska lista. Radikali su se podijelili između Jovana Radonjića i Bele Strilića (*Politika*, 4. srpnja 1927.). Također, i Demokratska stranka je prolazila kroz podjele. Grupa demokrata oko Luke Pleskovića je održala konferenciju na kojoj je kao nositelj liste za Suboticu izabran Plesković, a za kandidata za prvi subotički izborni kotar stavljen je Josip Antunović, bivši zastupnik u mađarskom saboru prije rata (*Politika*, 4. srpnja 1927.). Politika početkom srpnja 1927. piše o predizbornim pregovorima između Mađarske stranke (György Sántha) i radikala na čelu s Belom Strilićem (*Politika*, 7. srpnja 1927.). Tih dana *Politika* piše da je održana konferencija radikalne stranke kojoj su prisustvovali delegati frakcije Bele Strilića i frakcije Dragoslava Đorđevića. Izraženo je zadovoljstvo što je za nositelja liste izabran Dušan Subotić (ministar pravde). Međutim, osuđeno je držanje Jovana Radonića, koji se nije htio odreći funkcije nositelja liste. Delegati obiju frakcija

poslali su telegram ministru Subotiću. Tražili su od njega da nikako ne podrži izbor Jovana Radonića, Marka Jurića i Matije Evetovića za kotarske kandidate (*Politika*, 9. srpnja 1927.). I narednih dana *Politika* je pisala o akciji Mjesnog odbora Narodne radikalne stranke u Subotici. Mjesni odbor je označio Marka Jurića i Matiju Evetovića kao „glavne vinovnike smutnji i razdora koji su poslednje vreme izbili među radikalima u Subotici" (*Politika*, 11. srpnja 1927.).

Početkom srpnja 1927. demokrat Milan Grol izabran je za kandidata u subotičkom izbornom okrugu. Tom prilikom Grol je izjavio da je Vojvođanska pučka stranka Blaška Rajića „mala, ali i suviše osetljiva na društvo u koje ulazi i za koje se teško može verovati da bi ušla u kakvu avanturu političkih dešperatera" (*Politika*, 11. srpnja 1927.). Tih dana *Politika* nastavlja pisati o akciji dviju frakcija subotičkih radikala. U deputaciji na čelu s Dragoslavom Đorđevićem bili su Antun Vidaković (*oblasni* zastupnik) i Toma Skenderović (predsjednik mjesne organizacije radikalne stranke u Subotici). Oni su posjetili ministra pravde Dušana Subotića. Molili su Subotića da se primi za nositelja liste i da ne dozvoli da u tu listu uđu Jovan Radonić i Marko Jurić (*Politika*, 12. srpnja 1927.). *Politika* je sredinom srpnja 1927. donijela otvoreno pismo Bele Strilića, koji je reagirao na izjave Jovana Radonića za *Vreme* (*Politika*, 13. srpnja 1927.). Koncem srpnja 1927. u Somboru je na okružnim i kotarskim konferencijama HSS-a za nositelja liste za somborski izborni okrug izabran Đura Basariček, za kandidata za grad Sombor Ješa Strilić (ratar), za kandidata za somborski kotar Petar Trombitas (ratar iz Telečke), a za spojene kotare (apatinski i batinski) Matija Kolar, odvjetnički vježbenik iz Sombora (*Politika*, 21. srpnja 1927.). Koncem srpnja *Politika* izvještava o radikalskom zboru u Subotici (24. srpnja). Na zboru je Subotić izabran za nositelja liste. Za zamjenika kandidata za prvi i drugi subotički kotar (Mihajlo Živančević, glavni urednik *Samouprave*) izabran je Toma Skenderović. Za kandidata za grad Sentu i bačkotopolski kotar izabran je Bela Strilić (*Politika*, 25. srpnja 1927.). Koncem mjeseca u Beograd je išla jedna deputacija od dvadeset i osmorice Bunjevaca. Vodili su je Toma Skenderović (predsjednik radikalne mjesne organizacije u Subotici) i Antun Vidaković (*oblasni* zastupnik). Posjetili su ministra Velju Vukićevića. Tražili su da M. Živančević ostane kotarski kandidat na kandidacijskoj listi (*Politika*, 27. srpnja 1927.). Tih dana je u Suboticu došao kralj Aleksandar Karađorđević, koji se vraćao iz Bukurešta (27. srpnja). Na kolodvoru su ga dočekali predstavnici gradske vlasti, prije svega gradonačelnik Karlo Stipić (*Politika*, 29. srpnja 1927.).

Pred sam kraj mjeseca 1927. (30. srpnja), u Suboticu je došao ministar pravde Subotić radi definitivnog uređivanja radikalne kandidacijske liste. Održana je sjednica okružnog odbora radikalne stranke. Utvrđena je definitivna lista. Odlučeno je da se na listu primi Marko Jurić umjesto Živančevića (urednika *Samouprave*) (*Politika*, 31. srpnja 1927.). Početkom kolovoza 1927. ova lista je predana subotičkom okružnom sudu. Na listi su se osim Jurića nalazili od Hrvata i Bunjevaca: Ivo Milić (profesor subotičkog Pravnog fakulteta) i Bela Strilić (bivši zastupnik) (*Politika*, 5. kolovoza 1927.). Međutim, pristaše Radonjića su također tih dana (3. kolovoza) predale svoju listu. Nositelj liste bio je Jovan Radonić. Kandidat za prvi i drugi su-

botički izborni kotar bio je Toma Skenderović, posjednik iz Subotice (*Politika*, 5. kolovoza 1927.).

Sredinom kolovoza 1927. *Politika* donosi kratku vijest da se u Subotici objesio Antun Vidaković, posjednik. Po pisanju lista, „on je sav svoj novac koji je imao uložio u odgajivanje svinja od kojih mu je veliki broj pocrkao" (*Politika*, 13. kolovoza 1927.).

Tih dana, sredinom kolovoza 1927., *Politika* javlja da su subotički demokrati utvrdili svoju listu. Na listi se našao i Antun Piuković, mirovnjak (kandidat za drugi subotički kotar) (*Politika*, 13. kolovoza 1927.).

Sredinom kolovoza 1927. *Politika* donosi izjavu (ispravku) Bele Strilića. U ovom tekstu Strilić reagira na izjavu velikog župana Bačke oblasti Predraga Lukića (iz Makedonije), koji je spomenuo Đenu Strilića (Belinog brata), činovnika somborske županije, u negativnom kontekstu. Strilić naglašava da u Somboru ima „oko tri stotine rođaka bunjevaca, koji su do sada vršili a i od sada će uvek vršiti svoje partiske dužnosti" (*Politika*, 15. rujna 1927.).

Početkom studenoga 1927. *Politika* javlja da je Odbor za proslavu cara Jovana Nenada odlučio da se proslava otkrivanja spomenika održi 27. studenoga. List također piše da je pjesnik Petar Pekić napisao prigodni epos u deset pjevanja (*Politika*, 2. studenoga 1927.). Početkom kolovoza 1927. *Politika* piše da je obavljen izbor subotičkog gradonačelnika. Prije toga obrazovala se skupština od novoizabranih zastupnika. Na pojedinačnom glasovanju za gradonačelnika je, s 52 protiv 46 glasova, izabran Dragutin Stipić (*Politika*, 10 prosinca 1927.). Koncem prosinca 1927. *Politika* piše da je u Subotici umro u 70. godini života Dušan Petrović, „stari i mnogozaslužni nacionalni radnik", koji je radio na „buđenju nacionalne svesti kod ovdašnjih Bunjevaca, koji ni jedne jedine osnovne škole na svome jeziku nisu imali, i ako su od uvek činili sedamdeset i pet procenata celokupnog subotičkog stanovništva" (*Politika*, 28. prosinca 1927.).

1928.

Sredinom siječnja 1928. *Politika* javlja da subotičko kazalište obilježava jubilej: „Sasvim skromno bez ikakvih ceremonija proslavljen je u subotičkom gradskom pozorištu jedan redak umetnički događaj, 110-godišnjica delovanja prve organizovane pozorišne trupe u Subotici (1818-1928) i godišnjica otvaranja nove pozorišne zgrade (10. siječnja 1927)." Člankopisac ističe da je u 19. stoljeću i „kod Bunjevaca bio jedan pokušaj za osnivanjem pozorišnog društva" (*Politika*, 13. siječnja 1928.).

Koncem siječnja 1928. *Politika* kratko javlja da je subotički policajac Koloman Tumbas „opalio na sebe iz revolvera dva metka i smrtno se ranio" (*Politika*, 27 siječnja 1928.). Koncem veljače 1928. održan je Sveslovenski bal u Beogradu, na kojem se pojavila u bunjevačkoj narodnoj (ženskoj) nošnji Jelica Dimitrijević (*Politika*, 27. veljače 1928.).

Početkom ožujka 1928. *Politika* piše o istrazi protiv mađarske špijunske bande u Beogradu i Subotici. Glavnoosumnjičeni/optuženi je bio Aleksandar Hegediš, student iz Subotice, a među osumnjičenim/optuženim osobama bio je i Đuka Mamužić, ekonom (posjednik) iz Subotice (*Politika*, 4 ožujka 1928.; *Politika*, 17. ožujka

G. dr. Dragutin Stipić, novoizabrani načelnik grada Subotice.

Slika 6. Dragutin Stipić

Slika 7. Dušan Petrović

1928.). Prema pisanju *Politike*, Đuka Mamužić je saslušavan prvo u Subotici (u uredu isljednika), a zatim u Beogradu u Upravi grada. Mamužić je sudjelovao u Prvom svjetskom ratu kao austrijski časnik. Poslije rata je bio dnevničar (činovnik) u subotičkoj gradskoj policiji (do 1925.), kada je otpušten iz službe. Hegediš je htio povezati Mamužića sa šefom mađarske obavještajne službe (*Politika*, 18. ožujka 1928.). Koncem travnja 1928. u Subotici je otkriven slučaj trgovine bijelim robljem. Agenti su o tome slučaju izvijestili šefa Krivičnog odjela subotičke policije, kapetana Andriju Mazića, koji je izgleda o slučaju izvijestio list *Politika* (*Politika*, 20. travnja 1928.).

Sredinom lipnja 1928. *Politika* objavljuje prosvjedno pismo subotičkog gradonačelnika Dragutina (Karla) Stipića, koji je bio nezadovoljan time što „Subotica kao najveći vojvođanski grad, po veličini u državi treći grad nije izabrana u predsedništvo saveza gradova na kongresu gradova u Zagrebu". Stipić je posebno naglasio: „Ja sam na kongresu zapitao načelnika hrvatskog grada (tj. Zagreb, primj. V. N.) koliko njegov budžet iznosi i on je odgovorio: dva miliona dinara. A budžet Subotice iznosi trideset i pet miliona dinara... Sama Subotica ima od prilike toliko stanovnika koliko svi hrvatski gradovi zajedno izuzev Zagreba i Oseka. U Vojvodini najmanji grad ima najmanje osamnaest hiljada stanovnika, a u Hrvatskoj po tri do četiri hiljade stanovnika." (*Politika*, 13. lipnja 1928.). Tih dana u Subotici se dogodilo jedno ubojstvo. Ivan Kančak je ubio lovačkom puškom Mihajla Jurića, koji je u njegovom vinogradu jeo trešanja. O tome je izviještena policija. Šef Krivičnog odjela Andrej Mazić se s dežurnim liječnikom pojavio na licu mjesta (*Politika*, 15. lipnja 1928.).

Tih dana *Politika* javlja o zajedničkom zboru Seljačko demokratske koalicije u Somboru (koalicije Samostalne demokratske stranke i Hrvatske seljačke stranke). U Somboru je 17. lipnja prisustvovalo oko 3000 ljudi iz Sombora i okolnih mjesta. Zbor je održan u dvorani Hotela *Sloboda*. Zbor je otvorio ugledni liječnik Emil Gligorijević (predsjednik mjesne organizacije samostalnih demokrata). Govorili su

ПОЛИТИКА

Свесловенски Бал

— Са прексиноћњег бала Кола Српских Сестара —

Г-ца Јелица Димитријевић у буњевачкој народној ношњи

У свечаној дворани Официрског Дома, Коло Српских Сестара приредило је прексиноћ свој уобичајени и добро познати Све-

У великом броју костимираних примећене су гђе: М. Стефановић, хрватско Загорје, З. Поповић, један од врло скупоцених и лепих костима, А. Христић, костим из Македоније, Буловар, Книн, В. Михаиловић, скопска Црна Гора, Шеба, чехословачки народни костим, М. Маринковић, скопска Црна Гора, гђе: Јелица Димитријевић, једини оригинални костим Буњевке, леп и врло скупоцен са сукњом од тешког атласа и јелечетом везеним златом. Д. Протић, Рускиња, О. Бајић, једини костим из Плеваља, В. Шифрур, Крањ, М. Кромпат, Словенка, А. Иветић, старосплитска ношња. М. Глумац, Косовка девојка, Ожегић, Сињ, Б. Бурмазовић, Крањ, Д. Момчиловић, Пећ, Д. Дуњић, Косовка девојка. Д. Николић, Призрен, Л. Васић, Косовка. Л. Миловановић Косовка. Бајић, Јужна Србија, Ђ. Јоксимовић, Шумадија, Аранђеловић, Призрен и Јањушевић, Јужна Србија, и друге.

Балу је присуствовало неколико депутација друштва Кола Сестара из унутрашњости. Тако је дошла једна депутација из Крања (Словеначка) у народним ношњама. Из околине Сплита дошла је једна депутација, коју је довела гђа А. Христић, супруга команданта места у Сплиту пуковника И. Христића. Осим ових присуствовале су још неке делегације из Јужне Србије.

Бал је протекао у лепом расположењу и трајао до 4 часа изјутра. Д.

Slika 8. Sveslovenski bal. Sa preksinoćnjeg bala Kola Srpskih Sestara. G-ca Jelica Dimitrijević u bunjevačkoj narodnoj nošnji. Politika *od 27. veljače 1928. godine.*

Svetozar Privićević (SDS) i Stjepan Radić (HSS). Govor Stjepana Radića počeo je riječima: „Braćo Srbi, Hrvati, Bunjevci, Mađari, dragi Somborci, Bačvani i svi drugi Vojvođani" (*Politika*, 18. lipnja 1928.). Na zboru je traženo „obrazovanje vlade iz svih krajeva" (*Politika*, 18. lipnja 1928.). To je ujedno bio pretposljednji javni nastup (zbor, govor) Stjepana Radića pred masakr hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini (20. lipnja 1928.).

Politika je pisala o reakciji Subotičana (Bunjevaca) na vijest o masakru u Narodnoj skupštini. Dopisnik iz Subotice javlja da su Subotičani bili zainteresirani za događaje u Beogradu i da je *Politika* „potpuno razgrabljena". Ovo je točno, jer je *Politika* vrijedila za najbolji informativni list i čitali su je svi, a ne samo Srbi. Kompletna vijest o masakru glasi:

„Vest o krvoproliću u Narodnoj Skupštini saznalo se u Subotici tek po podne, ali je to sve bilo netačno i dosta proizvoljno. Tek u jutrošnjim beogradskim novinama doznalo se opširnije i već oko 11 časova 'Politika' je bila potpuno razgrabljena. Sinoć oko 30 do 40 omladinaca obišli su subotičke kafane i zamolili vlasnike da u znak žalosti muzika ne svira. To je i učinjeno."

„Uzbuđenje zbog ovoga krvoprolića u Skupštini postiglo je vrhunac kada se danas pre podne po gradu počelo pronositi vest da je g. Stepan Radić umro." (*Politika*, 22. lipnja 1928.).

Koncem lipnja 1928. u Subotici je održana skupština Narodne odbrane. Skupštini je, po pisanju *Politike*, „prisustvovao lep broj subotičke bunjevačke inteligencije". *Politika* međutim ne navodi imena (*Politika*, 20. lipnja 1928.). Koncem lipnja 1928. *Politika* javlja da je pedesetogodišnji seljak Marko Bošnjak 28. lipnja ubio na Paliću muža svoje ljubavnice Ivana Androšića (*Politika*, 30. lipnja 1928.).

Slika 9. Andrija Mazić

Početkom srpnja 1928. *Politika* donosi opširan tekst pod naslovom „Autonomija Vojvodine". Tekst je praktički posvećen Blašku Rajiću, vođi Vojvođanske pučke stranke. Člankopisac naglašava da je VPS „bila, kao što je poznato, eksponent slovenske ljudske stranke sadašnjeg ministra unutrašnjih dela g. Korošca". Službeni organ Mađarske stranke *Hírlap* objavio je izjavu Blaška Rajića pod naslovom „Blaško Rajić traži autonomiju za Vojvodinu" i s podnaslovom „Bunjevci hoće da ostanu nezvanični i prema hrvatskoj državi". *Politika* u prijevodu donosi riječi Blaška Rajića, koji se osvrće na događaje u parlamentu 20. lipnja 1928. kada je smrtno ranjen predsjednik HSS-a, a ubijeni njegovi stranački drugovi. Rajić kaže „da bi najlepša forma satisfakcije za Hrvate bila ako bi im dali od njih toliko željene autonomije". Rajić dodaje, međutim: „Prirodno je ako bi Hrvatska dobila autonomiju da to ne bi ostalo bez odjeka, i ostali delovi države takođe bi tražili autonomiju a pod redovnim prilikama to bi trebalo i dobiti". Rajić naglašava da je autonomija najbolji oblik unutarnjeg uređenja države: „Ako bi se država uredila autonomistički tada bi otpočeo normalan i prirodan redovan napredak čiju mogućnost je trebalo ostvariti još odmah prilikom ujedinjenja ali to je zapravo centralistički Vidovdanski ustav". Rajić zahtijeva autonomiju Vojvodine: „Autonomija Vojvodine prema autonomiji ostalih pokrajina mora biti jednaka i ova mogućnost otvorila bi nove puteve za nas". Na koncu, Rajić je naglasio da „Bunjevci koji su organizovani u vojvođanskoj pučkoj stranci drže takođe sebe za Hrvate, ali zato ni pod kojim okolnostima ne žele da Vojvodina ni u kom slučaju ne zavisi od Hrvatske, ako se država uredi na osnovu autonomije" (*Politika*, 4. srpnja 1928.).

ПОЛИТИКА

ШТА МИСЛИ г. СТ. РАДИЋ

Данашња „Самоуправа" на уводном месту, под горњим насловом пише:

Радикални посланички клуб на својој седници од 2 јула, пре него што би ушао у расматрање политичке ситуације и определио своје гледиште о путевима и начинима како се та ситуација има пречистити, учинио је нешто што ће сви радикали једнодушно одобрити и што је по себи и природно и разумљиво. Радикални клуб најоштрије је осудио злочиначки поступак посланика Пунише Рачића изјављујући своје дубоко саучешће породицама погинулих посланика Павла Радића и др. Ђуре Басаричека, као и своје жеље за скорим и потпуним оздрављењем г. г. Стјепана Радића, Ивана Перијара и Ивана Граче. Радикални клуб је искључио из своје средине и из Радикалне Странке Пуниšу Рачића хотећи и на тај начин да одбије од себе, од радикалне Странке и од српскога народа сваку одговорност како за овај жалосни догађај тако и за ону тешку атмосферу сукоба и оно стање раздражености који су довели до крвавих догађаја у Скупштини. После ових изјава Радикалнога клуба ми верујемо да ће бити безуспешни покушаји свих оних несавесних људи који би хтели за дело једнога самовољнога човека да окриве целу Радикалну Странку и цео српски народ, и којима би ишло у рачун да то дело експлоатишу за стварање раздора између Срба и Хрвата. Сви ти покушаји остаће у будуће без икаквих последица на развој нашег политичког живота, и само ће политички шпекуланти имати смелости да у овом правцу и даље наставе свој напакост за ту одлуку носиће он сам. Његова је срећа а можда и несрећа што он фактички има могућности да ситуацију окрене или на борбу или на споразум.

АУТОНОМИЈА ВОЈВОДИНЕ

Суботица, 3 јула.

Питање аутономије Војводине после заједничког државног политичког живота скинуто је сасвим са дневног реда, али сад га је једном својом изјавом поново покренуо и оживео апостолски викарије г. Блашко Рајић, вођа војвођанске шучке странке која је била као што је познато експонент словеначке људске странке садашњег министра унутрашњих дела г. Корошца. У данашњем броју „Хирлапа" званичног органа мађарске странке изашла је изјава г. Блашка Рајића која носи звучан наслов: „Блашко Рајић тражи аутономију за Војводину" а с исто тако интересантним подсловом: „Буњевци хоће да остану незванички и према хрватској држави". Та изјава гласи овако:

„Ако узмемо у посматрање крваве догађаје који су се одиграли у Парламенту и после свестраног оцењивања морамо доћи до овог закључка да би најлепша форма сатисфакције за Хрвате била ако би им дали од њих толико жељене аутономије. Природно је ако би Хрватска добила аутономију да то не би остало без одјека, и остали делови државе такође би тражили аутономију а под редовним приликама то би требало и добити. Ако би се држава уредила аутономистички тада би отпочео нормалан и природан редован напредак чију могућност је требало остварити још одмах приликом уједињења али то је запречно

Slika 10. Autonomija Vojvodine. Politika *od 4. srpnja 1928. godine.*

Zaključak

Dnevni list *Politika* može se koristiti kao izvor za istraživanje političke i kulturne povijesti Bunjevaca (Hrvata) Sombora i Subotice. To je u ovom radu kroz nekoliko desetina primjera dokumentirano. Kao uzorak je uzet vremenski raspon od 1922. do 1928., a riječ je o razdoblju poslije donošenja Vidovdanskog ustava (28. VI. 1921.) do masakra hrvatskih zastupnika u Narodnoj skupštini u Beogradu. *Politika* je naravno pisala i prije i poslije tih godina o Bunjevcima, ali ova razdoblja predstavljaju posebnu temu za istraživanje. *Politika* doduše ne donosi iscrpne vijesti o Bunjevcima, ali u glavnim crtama opisuje njihove gospodarske, vjerske i kulturne prilike, najvažnije događaje, pojedince (slavne, neslavne), individualna i kolektivna postignuća. Možda najkarakterističnija osobina svjesnih Bunjevaca 1920-ih godina je svijest o potrebi autonomije Vojvodine kao životno važnog pitanja. Za ovaj cilj se zalagao glavni najmarkantniji predstavnik Bunjevaca međuratnog razdoblja Blaško Rajić. On je u Vidovdanskom ustavu video uzrok nestabilnosti Kraljevine SHS i

umjesto toga predlagao autonomistički model, koji je Bunjevačko-šokačka stranka, na čijem je čelu bio od 1920. do 1924., zahtijevala još od prvih dana svog postojanja. Upravo je ovo bio kamen spoticanja između Bunjevaca s jedne strane i Srba radikala s druge strane, koji su odbacivali Vojvodinu kao autonomno područje i prihvaćali jedino centralistički model.

Dvadesete godine 20. stoljeća su razdoblje pronalaženja jugoslavenskih naroda (Hrvata, Bunjevaca, Muslimana, Slovenaca) u novim političkim i gospodarskim uvjetima. Bunjevci, koji su prije toga više od 200 godina bili stanovnici i podanici Ugarske, postali su građani nove države, koja je samo na papiru bila jugoslavenska i demokratska, a u praksi je bila strogo centralizirana, otuđena, partijski plijen radikalne stranke koja je koristila policijski aparat i druga sredstva prisile za kreiranje izborne volje građana. Političko iskustvo međuratnih Bunjevaca savršeno pokazuje svu složenost političkih događaja i brutalnost režima, koji nije poštivao ni ljudska, ni manjinska prava, nego ih grubo kršio pod krinkom ustavnosti i zakona. Bunjevci se nisu mogli oduprijeti pritiscima, koji su dolazili izvana, pa su se podijelili na nekoliko međusobno suprotstavljenih frakcija. Međutim, Bunjevci nisu bili niti jedini narod, niti jedina manjina, koja je prolazila kroz ovakav proces naturalizacije. Mađari, Nijemci, Slovaci i sve ostale manjine imale su manje-više identično iskustvo s novim vlastima i institucijama. Međutim, pošto nisu imali matičnu domovinu, za razliku od Rumunja, Nijemaca, Mađara i Slovaka, njihov položaj je bio utoliko teži, a izazovi pred kojima su se nalazili veći. Čak ni podrška H(R)SS-a, koja je jedno vrijeme bila dio vlasti, nije bila dovoljna da riješi barem neke od lokalnih problema.

Uzroke političkog položaja Bunjevaca treba tražiti u kreatorima politike 1920-ih, koji su na koncu konca stvorili ozračje za masakr 20. VI. 1928. Svi događaji poslije toga mogu se opisati kao revnosni ali besplodni pokušaji sustavnog umanjivanja, relativiziranja, pa i nijekanja ozbiljnosti (brutalnosti) ovog zločina, koji je dugo godina nakon što se dogodio odjekivao u svijetu i, posljedično, promijenio percepciju strane, prije svega zapadne javnosti o Kraljevini SHS i Beogradu. Beograd, koji je do tada važio za mučenički grad zbog svoje uloge u Velikom ratu 1914. – 1918., vremenom je stekao reputaciju potencijalnog (novog) izvorišta problema na Balkanu. Dovoljno je pogledati samo pisanje konzervativnog i utjecajnog britanskog lista *Times*, jednog od najcitiranijih listova u *Politici*, i odmah postaje jasno s kolikom skepsom pa i nevjericom su ugledni zapadni intelektualci pratili razvoj situacije u Jugoslaviji (*Times*, 21, 22, 23, 25, 27 June 1928; 20 November 1928). Drugim riječima, postalo je jasno da Beograd ne može riješiti ni najosnovniji od svih problema, preduvjet svih uvjeta stabilne države – problem unutarnjeg uređenja – bez snažnije intervencije svjetskih sila. Svi kasniji događaji pokazuju svu nužnost i opravdanost zahtjeva za decentralizacijom Jugoslavije, za koju su se Bunjevci zalagali još od prvih dana. Bački Bunjevci, koji su od svih jugoslavenskih katolika živjeli najbliže Beogradu, mnogo ranije od ostatka hrvatstva i svijeta su predosjetili i osjetili probleme, koji su predstavljali kabinetski političari starog kova, centralisti i autoritaristi koji dugo godina nisu mijenjali svoje konzervativne nazore ni pred sve očitijim rastom talijanske i njemačke opasnosti.

Izvori i literatura

Politika (list), od lipnja 1922. do srpnja 1928.
Antić, Dragan. 2004. *Ribnikari od Hitlera do Homaha*. Beograd.
Kljakić, Slobodan. 21. prosinca 2006. Politika nije izlazila pod okupacijom. *Politika*.
Simić, Miodrag. 1987. *List „Politika" i njegov uticaj na širenje demokratskih ideja u periodu između dva rata*. Beograd.
Simić, Miodrag. 1989. *S narodom „Politika" (1904-1915)*. Beograd.
Trklja, Nikola. 16. lipnja 2023. O nama. *Politika*.

Summary

„Politika" Newspaper on Bunjevci 1922 – 1928

„Politika" is one of the longest-published newspapers in Serbia. It has been published since 1904, with certain interruptions (from November 14 to December 21, 1914, from September 23, 1915, to December 1, 1919, and from April 6, 1941, to October 28, 1944) up to today. The founder and first editor-in-chief of the newspaper was Vladislav Ribnikar, originally from Slovenia. Between the two world wars, „Politika" published a series of articles concerning Bunjevci Croats. They varied in subject matter (content) and length, but they showed that Bunjevci Croats were an important factor not only in Subotica and Sombor, but also in the Kingdom of SHS. This paper presents some of the characteristic news items from the period 1922 to 1928, which can also be called the Vidovdan Constitution period, because in the shadow of that constitution all the nations of the Kingdom of SHS exercised their rights, and recorded political successes and defeats.

Keywords: „Politika" newspaper, Bunjevci Croats, Subotica, Sombor, Vidovdan Constitution, Kingdom of SHS